

Fərman BAYRAMOV
Filologiya elmləri namizədi, dosent

H.Z.ŞİRVANİ YARADICILIĞINDA MÜTALİƏ VƏ BIBLIOQRAFIYA MƏSƏLƏLƏRİ

Məşhur səyyah və coğrafiyaşünas-alim H.Z.Şirvani geniş yaradıcılığa malik olan görkəmli maarifçilərdən biri olmuşdur. O, eyni zamanda tarixçi, etnoqraf, filosof, ədib və şair olmuşdur. H.Z.Şirvani «Təmkin» təxəllüsü ilə çoxlu şer yazmış və kiçik yaşlarından elmə çox böyük həvəs göstərmişdir. Gələcəkdə görkəmli alim olmaq üçün mütaliəni də çox sevmiş, rəsmi elmləri və ədəbi fənləri öyrənməklə ciddi məşğul olmağa başlamışdı. H.Z.Şirvani bu münasibətlə yazmışdı: «Mən on iki il atamın və başqa alimlərin yanında rəsmi elmləri və ədəbi fənləri öyrənməklə məşğul olmuş, istedadına görə fəzilət və kəmal sahiblərinin xırmanlarından sünbül dərmişəm» (1).

H.Z.Şirvani geniş və planlı mütaliə etmək, dövrünün görkəmli alimləri ilə görüşmək və dünyanı görmək, müxtəlif ölkələrin adamları ilə görüşüb onların adət və ənənələrini, mədəniyyətini, tarixini öyrənmək, bunun nəticəsində də zəngin material toplamaq üçün səyahətə çıxır. Səyyahın Yaxın Şərqi ölkələrini gəzməsi onun biliyini artırmış və zəngin material toplamasına kömək etmişdir.

Görkəmli alim H.Z.Şirvaninin yaradıcılığında nəzəri cəlb edən əsas cəhət əsərlərini tərtib edərkən bibliografik prinsiplərdən daha çox istifadə etməsidir.

Qırx ilə yaxın səyahətdə olmuş H.Z.Şirvani bu müddətdə Avropa, Asiya və Afrikanın bir sıra ölkələrini gəzmiş, Hind və Atlantik okeanında olmuşdur. Səyyah bu ölkələrin təbiəti, tarixi, əhalisi, təsərrüfatı və mədəniyyəti haqqında çox zəngin material toplaya bilmişdir. Bu materiallar əsasında «İlədayiqüs-səyahə» («Səyahət bağları»), «Riyazüs-səyahə» («Səyahət bağçaları»), «Bustanus-səyahə» («Səyahət bostanı»), «Keşfül-maarif» (Ümürifəllərin keşfi) əsərlərini yazmışdır. Alimin bu əsərləri o zaman bir sıra xarici ölkələrdə geniş yayıla bilmiş və elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir.

H.Z.Şirvani kiçik yaşlarından başlayaraq çox geniş mütaliə ilə məşğul olmuş, ərəb, fars dillərini öyrənmiş və bunun nəticəsində də Şərqi mədəniyyəti, ədəbiyyatı ilə daha yaxından tanış ola bilmişdir.

H.Z.Şirvani bir alim kimi nə qədər mütaliə edib, biliyini artırırsa da, yenə də özündən razı qalmadığını yeri gəldikcə bildirmişdir. Alimin ən başlıca arzusu daha çox mütaliə etmək, axtarış aparmaq və zəngin material toplamaq idi. H.Z.Şirvani elmi biliyini dərinləşdirmək üçün mütaliə etməklə yanaşı, dövrünün görkəmli alimləri ilə də yaxından əlaqə saxlamış və onlardan gələcək elmi fəaliyyəti üçün səmərəli məsləhətlər almışdı.

H.Z.Şirvani dövrünün görkəmli alimləri ilə söhbətlərində, elmi mübahisələrində heç də hamısından razı qalmamışdı. Bu münasibətlə o yazmışdı «Mən dünyadan xəbərsiz olan dar düşüncəli alimlərin xidmətinə getdim, çox şey göstərdim, ancaq... bir şey əldə edə bilmədim» (2).

Elm aləmində tanınmış böyük şəxsiyyətlərin heyatında mütaliə başlıca rol oynamışdır. Bu cəhətdən H.Z.Şirvaninin bir alim kimi yetişməsində onun mütaliə və elmi-bibliografik fəaliyyəti vəhdət təşkil edir. Onun mütaliə dairəsi geniş olduğu kimi bibliografik fəaliyyəti də geniş olmuşdur. İnsan heyatında mütaliənin əhəmiyyətini izah edərkən o yazmışdı: «Nəyin bahasına olursa-olsun, hamı qadın-kışılı oxumalı, el-nə dalmıca getməlidir. Elm bütün sirləri incəliklərinə qədər anlamaqda insana yardım edir. Elm işıqdır, elmsizlik qaranlıqdır» (3) deyən H.Z.Şirvani elmin bütün sirlərinin yolunu ancaq geniş mütaliədə görürdü.

H.Z.Şirvani elmin hər hansı sahəsində çalışmasından asılı olmayaraq bütün alimləri ardıcıl, planlı şəkildə mütaliə etməyə, öz ixtisasını dərinləndirməyə, biliyini durmadan artırmağa çağıraraq yazmışdır: «İnsan nə qədər elmə yiyələnə yenə də az şey bilir, bu və ya digər cəhətdən biliyi çatdır, onu təkmilləşdirməkdə başqa bir böyük alimin köməyinə ehtiyacı vardır» (4).

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, H.Z.Şirvani gəzdirdiyi yerlər haqqında çox əzab-əziyyətlə topladığı müxtəlif materialların, bibliografik xarakterli mənbələrin hamısını axıradək qoruyub saxlaya bilməmişdir. Alimin yazdığından aydın olur ki, din xadimləri, müxtəlif ölkələrin dövlət başçıları onun topladığı ən qiymətli materialları əlindən alıb gözüünün qabağında məhv etmişlər. H.Z.Şirvani başına gələn bir əhvalatı təsvir edərkən yazmışdı: «Şirazdan Kərbəlaya gəldim. Qumşo çəşəbəsinə çatarkən oranın hakimi Məhəmmədqaşım xan, Süleyman xan oğlu Qacar mənə zülm etdi. O, mənim bütün əmlakımı qarət etməklə kifayətlənməyib mənimlə münasibəti olanların hamısını həbs etdirdi. Hakim bizə çox zülm etdi. O, bununla kifayətlənməyib, 25 il ərzində zəhmət çəkib topladığım materialların hamısını məhv etdi» (5).

yazmışdı: «İran alimləri Şirvaninin əsərlərindən ensiklopediyalara, tarixi-coğrafi lüğətləri tərtib edərkən geniş istifadə etmiş və etməkdədirlər» (10).

Beləliklə, XIX əsrin birinci yarısında yaşayıb-yaratmış görkəmli səyyah-alim H.Z.Şirvaninin elmi fəaliyyəti, kitab tərtibatı sahəsində olan nəzəri və təcrübi biliyi, onun mütləq dairəsinin genişliyi, bibliografik fəaliyyəti bir-birilə vəhdə: təşkil edir.

Ədəbiyyat

1. *Kərimov N. Qırx il səyahətdə. – B., 1977. – s.7.*
2. *Şirvani H.Z. Riyazüs-səyahə. I hissə. – s. 6.*
3. *Şirvani H.Z. Bustanus-səyahə. – s. 6*
4. *Yenə orada. – s. 35.*
5. *Yenə orada. – s. 661.*
6. *Şirvani H.Z. Riyazüs-səyahə. – s. 6.*
7. *Bakıxanov A. Gülistani-İrəm. – B., 1951. – s. 220.*
8. *Şirvani H.Z. Bustanus-səyahə. – s. 276.*
9. *Yenə orada.*
10. *Quliyev A. Uzaq eldən gələn səslər. Bakı. – 1975. – 13 aprel.*

Байрамов Ф.

Вопросы чтение и библиография в творчестве Г.З.Ширвани

Резюме

Автор исследует позиции к вопросу и библиографии в мемориально-публицистических произведениях великого Азербайджанского путешественника, географа, ученого, этнографа, философа, писателя и поэта Гаджи Зейналабдина Ширвани.